

Friedrich Puksoo
115. sünniaastapäeva
tähistav ettekandepäev
KULTUURIVARAD AJAS

Tartu Ülikooli Raamatukogus 23. jaanuar 2005. a.



Tartu 2005

Päevakava

Avasõna

Mare-Nelli Ilus, TÜ Raamatukogu.

Friedrich Puksoo 2005. aasta auhinna kätteandmine.

Petrarca "Hinge killud". Antiigiteatri etendus.

Kohvipaus

Kell 14 ettekanded

Raamatuköitest ja köitemeistritest Friedrich Puksoo uurimustes

Prof Endel Valk-Falk, Tartu Kõrgem Kunstikool

Vanausuliste liturgiaraamatu Irmosõ restaureerimisest.

Ene Sarap, Tartu Ülikooli Raamatukogu

Restauraator tolmust

Reet Sonn, Tartu Ülikooli Raamatukogu

Kultuuriväärtuste säilitamise nõukogu tegevusest.

Mari Siiner, Kultuuriministeeriumi kultuuriväärtuste säilitamise nõukogu

Välis-eesti arhiivid – eile, täna, homme

Piret Noorhane, Eesti Kirjandusmuuseum

Kultuurivarad ajas

Marju Lepajõe, Tartu Ülikool

Ettekandepäeva korraldamist toetab Rápina Vallavalitsus

Raamatuköitest ja köitemeistritest Friedrich Puksoo uurimustes

*Prof Endel Valk-Falk
Tartu Kõrgem Kunstikool*

Kui asusin 1967. aastal tööle Tartu ülikooli raamatukogusse, Friedrich Puksoo ei töötanud siin enam, kuid temast räägiti erilise varjundiga hääletoonis, mille mõistmiseni jõudsin alles hiljem, tutvunud tema teadusliku pärandiga. 1968. aastal ilmus Tartu Riikliku Ülikooli Toimetiste 224. vihikus Fr. Puksoo sulest artikkel "Tartu Üikqoli raamatukogu 1920. aastal". Samade toimetiste järgmise aasta 423. vihikus ilmus aga K. Noodlalt Fr. Puksoo nekroloog. 1969. a oktoobris oli minulgi au kanda sark teadlase ja raamatukogu kauaaegse direktori põrmuga Raadi surnuaiale.

Friedrich Puksoo kui raamatuteadlase uurimustes ei mindud mööda ka raamatu köitest ja köitemeistritest – olid ju sageli trükkali ja raamatuköitja amet ühe ja sama isiku pärusmaaks. Ülikooli raamatukogu kujundamisel pidas ta vajalikuks ka raamatuajaloo-alase kirjanduse hankimist, et anda nii üliõpilastele kui ka raamatukogu töötajatele võimalus harida end biblioloogias (alles neljakümnendate aastate lõpus juurdus "raamatuteadus" erialaterminina). Osaledes "Eesti Entsüklopeedia" koostamisel, ilmutas ta seal 17 põhjalikku artiklit, nende seas ka KÕIDE. Oma raamatus "Raamat ja tema sõbrad" on juba ulatuslikum – neljas peatükk – RAAMATUKOIDE. EKSLIIBRIS, kus ta muuhulgas kirjutab: "Raamatuköite ülesandeks on koos hoida, katta ja kaitsta mis tahes materjalile kirjutatud või trükitud raamatupoognaid." Järgneb põgus ülevaade köiteajaloost, kaunistustehnikatest, kirjastus- ja individuaalköitest, eestikeelse raamatu ajaloost ja eesti raamatu omanikumärgist-eksliibrisest.

Ka raamatute hoiuprobleemid polnud Fr. Puksoole võõrad, millest annab tunnistust kirjavahetus teiste raamatukogudega ja säilinud tekstid TÜR KHO-s (Zapoonlaki käsutamisest käsikirjade konserveerimisel jm).

Ilma raamatuteaduslike üldteadmisteta ei tule toime ka restauraatorid. Fr. Puksoo näpunäidetel 1930-ndatel aastatel komplekteeritud raamatuteaduslik kirjandus abistab veel nüüdki köitestillide ja -meistrite määrangutes, milleta poleks võimalik eestimaise raamatuteaduse areng. Restaureerimine, kui praktiline ala ei saa areneda teoreetilise mõtestamiseta.

Fr. Puksoo uurimuslikest töödest ilmus 1934. aastal ajakirjas "Gutenberg-Jahrbuch" kaheksaleheküljeline artikkel Tallinna trükkalast Christoph Brendekenist (1649–1710). Pärast eelmise trükkali Adolph Simoni õnnetut surma naitus C. Brendeken lesestunud Christinega, päris eelmise trükkali varad ja privileegid. Fr. Puksoo kirjutab: "A. Simoni järglase C. Brendekeni üheks teeneks on Eesti ala esimese saksakeelse ajalehe "Revalsche Post-Zeitung" väljaandmine aastail 1689–1710." Lehe ilmumine katkes Tallinna piiramise ja linnas möllava katku tõttu, mille ohvriks langes ka C. Brendeken.

C. Brendeken oli sündinud Põhja-Saksamaal, Goslaris, kingsepast isa Caspari esimese pojana. Õppinud vasegraveerimist Stockholmis kuulsa tähelõikaja ja trükkali Heinrich Keyseri juures, omas ta oskust, mida rakendas hiljem ka oma trükiste kujundamisel. Sajandi lõpukümnendi trükiseid ilmestavadki puulõiketehnikas vinjetid ja initsiaalid.

XVII saj 60.–70. aastatel oli Tallinna raad kinnitanud pikemaks ajaks korra raamatutega kauplemise alal, andes raamatukõitjatele ainuõiguse köidetud raamatutega kauplemiseks. Trükkal tohtis oma tooteid müüa ainult köitmata kujul. C. Brendeken hiilis kõrvale rae keelust ja lasi oma trükitud kalendreid kõita ühel endisel sõduril, kes elas maal. Vastuseis trükkali ja kõitjate vahel jätkus. Saades kokkuleppe Oleviste konvendiga enda ja oma lähedaste tasuta matmiseks kirikusse, andis trükkal vastutasuks kiriku raamatukogule ühe eksemplari igast oma trükisest. Nüüd asub Oleviste raamatukogu TPÜ Akadeemilises Raamatukogus.

Fr. Puksoo artiklist selguvad toleaeagsete Tallinnas tegutsenud köitemeistrite nimed: Michael Hauswald ja Christian Trapp. Tüli kulmineerus sajandi lõpus, kui C. Tapp sai rael privileegi trükkida raamat "Vollständiges Revalisches Gesangbuch" Lüübekis (1797). Ülevaate C. Tappi köitestiilist annavad TPÜ Akadeemilises Raamatukogu talletatavad kümme-kond köidet lauluraamatuid jm vaimulikku kirjandust.

Neli aastat hiljem avaldas Fr. Puksoo "Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft" 30. numbris veelgi ulatuslikuma uuringu (18 lehekülge) "P. Tielman HuhesBuchhändler in Tallinn und Narva um die Mitte des XVII Jahrhunderts". P. Tielman Hube oli sündinud Dronheimis (Taani), asus aastal 1648 raamatukõitja sellina Tallinna, kus tol ajal töötas vaid kaks raamatukõitjat. Peagi tekkis tal konflikt köitemeister J, Weissigaja ning Peter Tielman Hube siirdus Narva. Ta varustas raamatupoognatega Tartut (kus töötas Riiast tulnud köitemeister Cr. Schmidt), Nyenit ja Wiborgi. Uute raamatupoognate järgi käis ta Nürnbergis ja Leipzigin. Pärast laastavat katku (1658 suri raamatukõitja Joachim Weiss sen) ei olnud Tallinnas enam ühtegi raamatukõitjat ning P. Tielman Hube naases Tallinna.

1661. a. muretses ta Tallinna Oleviste raamatukogule Hermanuse "Exercitium Pietatis" trükipoognad, köitis need jt raamatuid kiriku ja gümnaasiumi tarbeks. Oma tööde teostamiseks tellis ta Lüübekist köitekulda, liimi ja pärgamenti. On säilinud Oleviste raamatukogu käsikirjaline kataloog aastatest 1638–1662, mille 23. lk selgub, et P. Tielman Hube on kinkinud raamatukogule rea raamatuid (TPÜ AR 48054 V-2901).

Need kaks artiklid on ulatuslikumad raamatuajaloolised käsitlused, millest selguvad ühtlasi trükkalite ja köitemeistrite omavahelised suhted. Põgusaid viiteid leiame ka hilisemast perioodist kirjanikule, bibliograafile ja raamatukõitjale Mihkel Jürgensile pühendatud ülevaates teoses "Raamat ja tema sõbrad" (lk 233). M. Jürgensi enam kui 1700 raamatust koosnev kogu läks pärast bibliofiili surma ükshaaval müüki A. Brandti raamatukaupluses Tallinnas.

Fr. Puksoo biblioloogilised uuringud on laiahaardelised, kust ei jää kõrvale ka Eestis tegutsenud köitemeistrid.

Restauraator tolmust

*Reet Sonn
Tartu Ülikooli Raamatukogu*

Õhk sisaldab nii gaasilisi, vedelaid kui ka tahkeid saasteaineid, mis kahjustavad paberit, nahka, puitu ja teisi materjale. Üheks tahkeks saasteaineks on tolm. Tolm koosneb peentest liiva- ja mullaosakestest, tahmast, erinevatest sooladest (sulfaadid, kloriidid, nitraadid), mikroorganismidest, erinevate materjalide mikroskoopilistest osakestest jne.

Pidevalt tekkiv, leviv ja igale poole kogunev tolm sunnib endaga pidama lõppematut võitlust.

Peenike liiv, tahm, krohvitolm kahjustavad säilikuid mehhaaniliselt. Tahked tolmuosakesed seovad õhust keemiliselt aktiivseid gaase ja veeauru. Selle tõttu kahjustab tolm säilikuid ka keemiliselt.

Materjalidele kogunenud tolm takistab õhu normaalset juurdepääsu, kogub niiskust ja loob soodsa keskkonna hallituseente arenguks. Samuti aitab tolmu levik kaasa hallituse levikule, kuna tolmus leidub alati seenespoore.

Aastate, sageli aastakümnete või -sadade jooksul kogunenud tolm kleepub esemete pinnale ja tungib materjalide pooridesse, tekitades raskesti eemaldatava mustusekihi.

Et tolmu kahjulikku mõju ära hoida, on väga oluline muuta hoidlad ja tööruumid võimalikult tolmuvabaks.

Kultuurivääruste säilitamise nõukogu tegevusest pärandi säilitamisel

Mari Siiner
Kultuuriministeeriumi
kultuuriväärtuste säilitamise nõukogu

Kultuuriväärtuste Säilitamise Nõukogu (KSN) moodustamine kultuuriministri käskkirjaga 1999. a oli tingitud vajadusest alustada kultuuripärandi säilitamisalast koostööd muuseumide, arhiivide ja raamatukogude (lühend MAR) vahel. Kuigi nendel aastatel oli selline valdkondadevaheline koostöövorm Euroopas veel noor idee ja kogemusi koostöö korraldamiseks vähe, oli nõukogu loojatel kindel soov vähendada Eestis levinud kultuuripärandi säilitamise institutsiooni ja valdkonna kesksust, luua keskkond säilitamise kogemuste levikuks mäluasutuste vahel ja üldsuse teavitamiseks kultuuripärandi säilitamise vajalikkusest.

1999.–2004. aastal olid nõukogu töö põhisuunad:

- säilitamisalane terminoloogia
- säilitajate (konservaatorite, restauraatorite) koolitus
- kutsealane atesteerimine
- säilitamise strateegia muuseumides, arhiivides, raamatukogudes (MAR-s)
- toetus UNESCO "Maailma mälu" programmide põhimõtetele: konserveerida, et säilitada; säilitada, et kasutada.

Ettekandes tehakse ülevaade tehtust ja arutletakse, kuidas kasutada infoühiskonna võimalusi kultuuripärandi, kui taastumatu ressursi, säilitamisele positiivse tähelepanu tõmbamiseks ja milline võiks olla mäluasutuste endi osa kultuuripärandi ja selle säilitamise vajaduste interpreteerimisel, et öelda sõna sekka ühiskonna väärtushinnangute kujunemisel.